

УДК: 343.228+343.32

*Оксана Олександрівна Кваша,
вчений секретар
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-9832-6070*

*Ганна Миколаївна Андрусяк,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0003-1681-7384*

ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ВІДСІЧ ТА СТРИМУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ, У КОНТЕКСТІ ПРИРОДНОГО ПРАВА НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ

*Захист суверенітету і територіальної цілісності
України, забезпечення її економічної та інформаційної
безпеки є найважливішими функціями держави,
справою всього Українського народу.
Стаття 17 Конституції України*

Постановка проблеми. У системі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, провідне місце традиційно належить необхідній обороні. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) 1960 року ця обставина разом із крайньою необхідністю та затриманням злочинця утворювали інститут обставин, що виключають злочинність діяння. З прийняттям чинного КК України 2001 року кількість таких обставин збільшилася до восьми. І, попри численні зміни і доповнення, які вносилися за 20 років до Кодексу, цей інститут не зазнав розширення, однак змінилася назва, про що йтиметься далі.

Війна Росії проти України зумовила необхідність корекції вітчизняного кримінального законодавства і у цій частині. Правоохоронні органи по всій країні фіксують вчинення рашистськими окупантами значної кількості воєнних злочинів. Збройні Сили України чинять героїчний опір загарбникам, однак і пересічним громадянам доводиться самостійно захищати себе і своїх близьких від насильства росіян.

Не лише законодавець, а й науковці оперативно реагують на ситуацію в державі. Так, в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України було створено Центр досліджень воєнних злочинів, який концентрує зусилля на всебічному аналізі усього спектра воєнних злочинних проявів, окреслених нормами міжнародного кримінального права; виготовленні аналітичних матеріалів концептуального характеру; підготовці науково-методичних та практичних рекомендацій для органів розслідування та системи правосуддя. 2 червня 2022 року відбулося відкрите засідання цього Центру, в якому взяли участь співробітники Інституту, представники Верховної Ради України, Міністерства юстиції, Верховного Суду, Міністерства оборони, Служби зовнішньої розвідки, Державного бюро розслідувань, посольства Грузії, Асоціації міжнародного права в Україні, добровольчих батальйонів Сил територіальної оборони, науковці та практики¹. Очевидно, що потребують ретельного дослідження не лише питання притягнення до кримінальної відповідальності

¹ <http://idpnan.org.ua/ua/novini.html>

громадян РФ за вчинені злочини, а й підстави непритягнення до відповідальності українських військовослужбовців та інших громадян, які з метою відсічі та стримування збройної агресії РФ заподіяли шкоду правоохоронюваним інтересам. Тому слід схвалити внесення Законом № 2124-IX від 15.03.2022 до відповідного розділу КК України статті 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

Інститут необхідної оборони притаманний усім законодавствам на всіх етапах розвитку. У демократичному суспільстві кожна особа повинна мати максимум можливостей для захисту порушених прав, тому Україна на конституційному рівні закріпила право кожного на самостійний захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження необхідної оборони здійснили такі вчені: О. Авраменко, Ю. Александров, Г. Андрусак, П. Андрушко, В. Аніщук, М. Анчукова, М. Бажанов, Ю. Баулін, О. Боднарук, Л. Белогриць-Котляревський, В. Блінніков, В. Бурдін, О. Газданов, В. Глушков, В. Гришук, Л. Гусар, О. Житний, М. Зенова, О. Кваша, О. Костенко, А. Красіков, І. Красницький, М. Лавренко, А. Музика, В. Навроцький, Б. Орловський, М. Панов, А. Піонтковський, Т. Присяжнюк, М. Сенаторов, М. Сергатий, О. Сибаль, Є. Сидоренко, І. Слущкий, М. Таганцев, П. Фріс, М. Хавронюк, О. Ющик та ін.

Мета статті. Незважаючи на значний внесок цих вчених у розробку проблеми необхідної оборони, невирішеною залишається проблема сутності права на необхідну оборону та її співвідношення із новелою – правом на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальним міжнародним документом, який визнає правомірне позбавлення життя іншої особи задля самозахисту власного життя, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Україною 17 липня 1997 року зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року [1]. Історично право оборони від небезпеки, що загрожує людині, визнається таким, що випливає із самої природи речей, є природним правом людини, незалежно від подальшого його державного оформлення. Виходячи з природи необхідної оборони, можна констатувати, що саме відсутність небезпеки для суспільства зумовлює виключення кримінальної відповідальності, а не воля законодавця прописати це у законі. З цих підстав ми піддаємо критиці нову назву інституту КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» [2, с. 71], до якого включена нова ст. 43-1. На нашу думку, така назва є невдалою, адже не відображає соціальну і юридичну природу норм, вміщених у ньому. Так, виконання обов'язку / права щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обставиною, яка виключає не лише протиправність, а насамперед суспільну небезпечність. Тому таке діяння за своїм змістом є суспільно корисним.

Природність права на необхідну оборону здавна визнавалося філософами і юристами. Саме представники філософсько-правової школи природного права обґрунтували право особи на самозахист життя і здоров'я. Поняття природного права запровадив Томас Гоббс, вивівши з фундаментального права на життя та необхідності його збереження. Вчений вивів науку про природні закони, якими забезпечуються всі права людини, головним серед яких є право на життя [3, с. 194]. Ще Фома Аквінський писав, що сенс природного закону для людини як особливої істоти, наділеної богом душею і розумом (природженням, природним світлом для розуміння і пізнання), полягає в тому, що людина згідно зі своєю природою має розрізняти добро і зло... Для людини як розумної істоти діяти за природним законом означає вимогу діяти за наказами людського розуму [4, с. 416]. Вітчизняні вчені теж переконані: «Для того, щоб зрозуміти сутність природного права, слід з'ясувати і виявити сутність (природу) людини» [5, с. 19].

Тому суперечливою вважаємо позицію П. Савіна про те, що право на необхідну оборону має подвійну природу: як право природне, так і право позитивне [6, с. 57], оскільки не можна об'єднувати антагоністичні позиції. Право необхідної оборони слід розглядати як невідчужуване та абсолютне, властиве людині від народження, що лежить в його основі, а закріплення цього права волею держави у законі є похідним.

Загальновідомо, що підставою необхідної оборони є вчинення суспільно небезпечного посягання, під яким розуміють активні дії особи, спрямовані на спричинення шкоди правам чи інтересам особи, суспільним чи державним інтересам, що охороняються кримінальним законом Укра-

їни, незалежно від наявності в цих діях усіх суб'єктивних ознак злочину. Аксіоматичною є теза про необмеженість кола тих правоохоронюваних інтересів, що можуть бути об'єктом посягання. Хоча переважно необхідна оборона сприймається як оборона від посягання на життя чи здоров'я. На практиці ж спричинення шкоди нападнику під час захисту, наприклад, власності чи статевої свободи / недоторканості, як правило, завершується вироком особі, яка захищалася. Зокрема, встановлена тенденція судової практики, яка полягає у незастосуванні норми про необхідну оборону при посяганні на статеву свободу жінки, коли жертва зґвалтування притягається до кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони або й за умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю [7, с. 182–183].

Вивчення судової практики України в цій частині засвідчило, що в усіх випадках, коли, перебуваючи в ситуації правомірної необхідної оборони, особа, яка захищалася, заподіявала смерть нападнику, вчинене нею діяння було кваліфіковане судами України як «умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» за ст. 118 КК України (чи відповідною статтею КК України 1960 р.) незалежно від цінності блага, на яке було вчинено суспільно небезпечне посягання і щодо якого застосовувалася необхідна оборона [8, с. 311].

Оскільки новела КК України, закріплена у ст. 43-1, є різновидом / проявом необхідної оборони, то можна передбачити, що і захист національної безпеки не буде безспірною підставою для визнання судами заподіяної шкоди правомірною. У попередніх публікаціях ми неодноразово піддавали критиці таку хибну позицію: «Оскільки для захисту інтересів суспільства і держави існує система збройних органів, то посягання на них не є підставою для реалізації права на необхідну оборону» [9, с. 58–59; 10; 11]. Такий підхід не можливо сприйняти і сьогодні, в умовах триваючої російсько-української війни. Більше того, при визначенні змісту суспільно небезпечного посягання, яке є підставою застосування необхідної оборони, на перше місце слід ставити саме державні інтереси / національну безпеку, а не життя, здоров'я, власність. Державні інтереси як об'єкт захисту вчені визначають як зовнішню безпеку та обороноздатність держави, її територіальну цілісність та недоторканність, державну, економічну та інформаційну безпеку, державну таємницю тощо [12, с. 133]. Заподіяння шкоди національній безпеці України прямо порушує права і свободи людини і громадянина. Тому кожна особа має право на самостійний захист усіх складових національної безпеки, а саме конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, обороноздатності, які є іманентно необхідними, імперативними для забезпечення прав і свобод громадян України. Руйнування національної безпеки неминуче призводить до руйнації системи захисту усіх прав і свобод громадянина. Тому виокремлення у необхідній обороні права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є цілком логічним. Більше того, наведене як епіграф до цієї статті положення Конституції України є підтвердженням такого висновку. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Попри важливість цього конституційного положення сьогодні дещо дискусійною вважаємо позицію М. Савчина, яка полягає у тому, що саме з нього випливає право народу України на опір недемократичному правлінню, яке у подальших працях вчений уточнює як право на самозахист [13, с. 189; 14, с. 26, 36]. Наполягаємо на тому, що першоосновою такого права є його природне походження, а конституційне його закріплення – вторинне.

Щодо ст. 43-1 КК України науковці виокремлюють такі умови правомірності до захисту: захист може здійснюватися будь-якими особами, для яких це може бути як правом, так і обов'язком: реалізується у формі діяння (дія або бездіяльність); вчиняється в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни; заподіює шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію або шкоду правоохоронюваним інтересам; відсутні ознаки катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України тощо [15, с. 320].

До спільних рис аналізованої норми і необхідної оборони у КК України слід віднести, насамперед такі: *обсяг права* («кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територі-

альної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України» (ч. 2 ст. 43-1), «кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади» (ч. 2 ст. 36); *межі захисту* («не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування...» (ч. 2 ст. 43-1); «перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту» (ч. 3 ст. 36) тощо.

У цьому контексті зауважимо, що методика структуризації тексту кримінального закону не може бути довільною, а повинна ґрунтуватися на певних правилах нормотворчої техніки. Одне з таких правил полягає у тому, щоб розміщувати нову статтю Загальної чи Особливої частини КК не довільно, а максимально наближено до тієї статті, яка найбільш наближена до неї за змістом [16, с. 94]. Новій статті мають бути надані номер попередньої статті і додатковий цифровий індекс – 1, 2, 3 і т. д. [17, с. 36]. Зважаючи на ці положення та враховуючи те, що у КК України новела у ст. 43-1 максимально наближена до ст. 36, пропонуємо розташувати нову статтю після статті «Необхідна оборона» під номером 36-1.

Аналізованій новелі КК України властиві також специфічні ознаки, відмінні від необхідної оборони. По-перше, право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це не лише право, а й обов'язок для певних категорій громадян (очевидна суперечність між назвою ст. 43-1 та її змістом). Назва статті свідчить, що йдеться про таку нову обставину, як «виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Тоді як у частині першій ст. 43-1 взагалі не згадується термін «обов'язок», а у другій – йдеться про «право» на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Для вирішення питання про суть ст. 43-1 КК України – право чи обов'язок, слід схвалити пропозицію вітчизняних науковців, щоб назву цієї статті викласти в такій редакції: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» [18, с. 324]. По-друге, у ст. 43-1 йдеться про діяння у формі як дії, так і бездіяльності. По-третє, діяння вчиняється в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. По-четверте, метою вчиненого діяння є відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни. Очевидно, що виокремлення у ст. 43-1 КК України РФ як країни-агресора обґрунтовано прийняттям статті в умовах триваючої воєнної агресії Росії проти нашої держави. Однак переважно у КК України норми запроваджуються не просто як реакція на поточну ситуацію, а на перспективу. Адже у ст. 1 серед завдань Кримінального кодексу України зазначено забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Тому виникає питання про доречність виокремлення серед майже двох сотень країн однієї, нехай і безпосереднього агресора. Війна з РФ закінчиться рано чи пізно. Існує велика ймовірність, що на мапі світу з'явиться нова держава – союзна держава РФ і Республіки Білорусь, яка, безперечно, буде недружньою до України та може мати іншу назву. Тому слід виключити згадку про РФ із цієї новели. Цілком достатньо поняття «агресія іншої країни». Агресія (лат. *aggressio* – напад) – застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації) [19, с. 14].

Розвиваючи запропоноване нами раніше розуміння права на необхідну оборону в контексті його природного походження [20, с. 262], такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» пропонуємо визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Основні результати та висновки дослідження. Пропонуємо таку редакцію ч. 1 ст. 36 КК України: «Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту суспільних інтересів та інтересів держави, а також охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони».

Відповідно до правил законодавчої техніки обґрунтована необхідність розміщення новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України, після максимально наближеної до неї за змістом ст. 36 із приєднанням номера 36-1. Доцільно виключити згадку про РФ із цієї статті.

У контексті природності права особи на необхідну оборону такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» слід визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Отримані результати сприятимуть з'ясуванню змісту та ознак новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Кваша О. О. Реалізація особою права на необхідну оборону (в контексті захисту національної безпеки України). *Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції*: кол. монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. Київ: Ліра-К, 2021. С. 52–110.
3. Філософія права: навч. посібник / за ред. М. В. Костицького, Б. В. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 2000.
4. Нерсисянц В. С. Філософія права: учебник для вузов. Москва: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 652 с.
5. Гришук О. В., Попов Д. І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду: філософсько-правові аспекти: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
6. Савин П. Т. Необходимая оборона как результат социогенеза. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Юриспруденция. 2011. № 1. С. 57–62.
7. Кваша О. О., Андрусак Г. М. Необхідна оборона (захист від посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи): монографія. Київ, 2016. 264 с.
8. Брич Л. Кримінальне законодавство України і практика його застосування у світлі європейських стандартів прав людини. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 51. С. 311–312.
9. Андрусак Г. М. Необхідна оборона при посяганні на статеву свободу та статеву недоторканість особи: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.
10. Кваша О. О. Реалізація права особи на самооборону в контексті захисту основ національної безпеки України. *Історико-правовий часопис*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 1 (9). С. 104–109.
11. Кваша О. О. Право на самозахист у контексті протидії злочинним посяганням на національну безпеку України. *Правова держава*. Вип. 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 260–267.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальна частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. 2013. 376 с.
13. Кампо В. М., Савчин М. В. Конституційна держава і конституційна реформа в Україні. *Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації*: зб. наукових праць. Київ, 2008. С. 150–198.
14. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації: автореферат дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 47 с.
15. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 320–325.
16. Загинець З. А. Кримінально-правова герменевтика: монограф. Київ: Видав. дім «АртЕк», 2015. 380 с.
17. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 528 с.
18. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 320–325.
19. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2012. 1020 с.

20. Андрусак Г. М. Ідея природного права в обґрунтуванні права на необхідну оборону. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 259–262.

References

1. *Konventsiiia pro zakhyst prav i osnovopolozhnykh svobod liudyny*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Kvasha O. O. Realizatsiia osoboiu prava na neobkhidnu oboronu (v konteksti zakhystu natsionalnoi bezpeky Ukrainy). *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti kryminalnoi yustytzii*: kol. monohrafiia. Za zah. Red. Yu.S. Shemshuchenka, Yu. L. Boshytskoho. Kyiv: Lira-K, 2021. S. 52–110.
3. *Filosofiiia prava: navch. posibnyk / za red. M. V. Kostytskoho, B. V. Chmilia*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2000.
4. Nersesiants V. S. *Fylosofiia prava: uchebnyk dlia vuzov*. Moskva: YNFRA-M-NORMA, 1997. 652 s.
5. Hryshchuk O. V., Popov D. I. Zastosuvannia pryrodnoho prava pry zdiisnenni sudovoho uhliadu: filosofsko-pravovi aspekty: monohrafiia. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava, 2014. 320 s.
6. Savyn P. T. Neobkhodymaia oborona kak rezultat sotsyoheneza. *Vestnyk Moskovskoho hosudarstvennogo oblastnogo unyversyteta*. Seryia: Yurysprudentsiia. 2011. № 1. S. 57–62.
7. Kvasha O. O., Andrusiak H. M. Neobkhidna oborona (zakhyst vid posiahannia na statevu svobodu ta statevu nedotorkanist osoby): Monohrafiia. Kyiv, 2016. 264 s.
8. Brych L. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy i praktyka yoho zastosuvannia u svitli yevropeyskykh standartiv prav liudyny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna*. 2010. Vyp. 51. S. 311–312.
9. Andrusiak H. M. Neobkhidna oborona pry posiahanni na statevu svobodu ta statevu nedotorkanist osoby: dys. kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2015. 224 s.
10. Kvasha O. O. Realizatsiia prava osoby na samooboronu v konteksti zakhystu osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Istoryko-pravovyi chasopys*. Luts'k: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2017. № 1 (9). S. 104–109.
11. Kvasha O. O. Pravo na samozakhyst v konteksti protydiv zlochynnym posiahanniam na natsionalnu bezpeku Ukrainy. *Pravova derzhava*. Vyp. 29. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2018. S. 260–267.
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. / za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. 5-e vyd., dop. Kharkiv: Pravo, 2013. T. 1: Zahalna chastyna / Baulin Yu. V., Borysov V. I., Tiutiuhin V. I. ta in. 2013. 376 s.
13. Kampo V. M., Savchyn M. V. Konstytutsiina derzhava i konstytutsiina reforma v Ukrainy. *Konstytutsiia i narodnyi suverenitet v Ukraini: problemy teorii i praktyky realizatsii*: Zbirka naukovykh prats. Kyiv, 2008. S. 150–198.
14. Savchyn M. V. Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii: teoriia i praktyka realizatsii: Avtoreferat dys... d-ra yuryd. nauk. Kyiv, 2013. 47 s.
15. Kuznetsov V. V., Syiploki M. V. Kryminalno-pravova kharakterystyka vykonannia oboviazku shchodo zakhystu vitchyzny, nezalezhnosti ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 4. S. 320–325.
16. Zahynei Z. A. Kryminalno-pravova hermenevtyka: monohraf. Kyiv: Vydav. dim «ArtEk», 2015. 380 s.
17. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk / V. I. Borysov, V. Ia. Tatsii, V. I. Tiutiuhin ta in.; za red. V. Ya. Tatsiia, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. 5-te vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2015. 528 s.
18. Kuznetsov V. V., Syiploki M. V. Kryminalno-pravova kharakterystyka vykonannia oboviazku shchodo zakhystu vitchyzny, nezalezhnosti ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 4. S. 320–325.
19. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka. 2-e vyd., pererob. i dop. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka»», 2012. 1020 s.
20. Andrusiak H. M. Ideia pryrodnoho prava v obgruntuванні права на необхідну оборону. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2015. № 4. S. 259–262.

Кваша О. О., Андрусак Г. М. Дії, спрямовані на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації, у контексті природного права на необхідну оборону

У статті обґрунтовано зміни до ч. 1 ст. 36 КК України. Відповідно до правил законодавчої техніки обґрунтована необхідність перенесення новели, передбаченої у ст. 43-1 КК України, після максимально наближеної до неї за змістом ст. 36 із присвоєнням номера 36-1. Доцільно виключити згадку про РФ із цієї статті. У контексті природності права особи на необхідну оборону такий її специфічний прояв (вид), як «захист Вітчизни» слід визначати як вольове і свідоме діяння людини, що детерміновано необхідністю відсічі та

стримування збройної агресії будь-якої країни, іншими соціально-позитивними мотивами і цілями, а також природними (інстинктивними) реакціями людини.

Ключові слова: агресія, природне право, захист Вітчизни, право, обов'язок, збройна агресія Російської Федерації, необхідна оборона, національна безпека, умови правомірності.

Kvasha O., Andrusyak G. Actions aimed at repelling and deterring armed aggression of the Russian Federation in the context of the natural right to necessary defense

Russia's war against Ukraine necessitated the correction of domestic criminal legislation in this part as well. Law enforcement agencies throughout the country record the commission of a significant number of war crimes by the racist occupiers. The Armed Forces of Ukraine are putting up heroic resistance to the invaders, but ordinary citizens have to independently protect themselves and their loved ones from violence by the Russians.

The article substantiates the changes to Part 1 of Art. 36 of the Criminal Code of Ukraine "Necessary defense is recognized as actions taken with the purpose of protecting public interests and the interests of the state, as well as the legally protected rights and interests of the person being defended, or another person, from a socially dangerous encroachment by causing damage to the aggressor, necessary and sufficient in the given situation to immediately repel or stop the encroachment, if at the same time it was not allowed to exceed the limits of necessary defense".

In accordance with the rules of legislative technique, the need to transfer the amendment provided for in Art. 43-1 of the Criminal Code of Ukraine, after as close as possible to it in terms of Art. 36 with assignment number 36-1.

In the context of the naturalness of a person's right to necessary defense, such a specific manifestation (type) of it as "defense of the Motherland" should be defined as a willful and conscious act of a person, which is determined by the need to repel and contain the armed aggression of any country, other socially positive motives and goals, as well as natural (instinctive) human reactions.

Key words: aggression, natural law, protection of the Motherland, right, duty, armed aggression of the Russian Federation, necessary defense, national security, conditions of legality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-11

СУДОВИЙ ЗАХИСТ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Українська держава є відповідальною як перед суспільством, так і перед кожним громадянином у частині забезпеченості прав і свобод, які встановлюються в Основному Законі та не є вичерпними. Проголошуючи й утверджуючи основоположні права і свободи людини і громадянина, держава покладає на себе обов'язок гарантувати ці права. Однією з гарантій у системі забезпечення прав і свобод є право на судовий захист людини і громадянина.

Особливо актуальним на сьогодні є забезпечення можливості реалізації права громадян на судовий захист в умовах воєнного стану в Україні, запровадженого у зв'язку з повномасштабною російською агресією, адже саме на суди покладено конституційну функцію захисту прав громадян.

Аналіз основних досліджень і публікацій: Питання гарантування, реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина є предметом наукових досліджень О. Василенко, С. Головатого, А. Колодія, Р. Максакової, В. Нестеровича, Н. Пархоменко, О. Скрипнюка, В. Федоренка Ю. Шемшученка та ін.

Метою цієї статті є дослідження судового захисту як основного виду захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Нині складно віднайти конституційну цінність, яка мала б більший загально визнаний і універсальний характер, ніж права людини [1, с. 15]. Слід погодитись з академіком О. Скрипнюком, який стверджує, що «у сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод є важливим показником успішності розвитку суспільства і цивілізованості держави» [2, с. 563].

Важливе місце в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні належить конституційним гарантіям, тобто правовим умовам і засобам, передбаченим Конституцією України, за допомогою яких досягається відновлення порушених прав людини і громадянина. У цьому контексті слушним є твердження вченого-конституціоналіста, професора В. Федоренка про те, що захист конституційних прав і свобод людини здійснюється тими ж суб'єктами, що і їх гарантування, але на відміну від гарантій основними формами (видами) захисту прав людини є їх судовий і позасудовий захист [3, с. 106].

Отже, саме судова форма захисту суб'єктивних прав у нашій державі, законних інтересів і обов'язків людини, без сумніву, має набувати пріоритетного характеру. Адже саме вона найбільш ефективно покликана забезпечити максимальний захист людини та громадянина і гарантується Конституцією України (ст. 55) та відповідним галузевим законодавством, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, завданням органів державної влади і посадових осіб. Таким чином, держава створює засоби для їх охорони і, у випадку необхідності, захисту [4, с. 131].

Ефективний захист прав і свобод людини і громадянина в рамках здійснення правозахисної діяльності забезпечують суди загальної юрисдикції, які вирішують переважну більшість проблем, пов'язаних з порушенням прав та свобод людини і громадянина. Очевидно, що з метою забезпечення ефективного поновлення у правах компетентними національними судами порушених основних прав людини і спрямована ст. 8 Загальної декларації прав людини. Ці принципи забезпечені в

Україні закріпленням в Основному Законі відповідних положень про захист прав і свобод людини та громадянина судом, здійснення правосуддя виключно судами, недопустимості як делегування, так і привласнення цього повноваження судів іншими органами чи посадовими особами, поширення юрисдикції судів на всі правовідносини у державі (статті 55, 124 Конституції України) [5, с. 131].

Відповідно до ст. 55 Конституції України саме на суди покладено завдання захисту прав і свобод людини. Також, як передбачено ст. 124 Основного Закону, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Для судового захисту громадянину гарантується право в порядку, встановленому законодавством, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин. А відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною (статті 3, 15 Цивільного процесуального кодексу України) [6, с. 492].

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Стаття 1 Господарського процесуального кодексу передбачає, що підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі – підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Якщо ж особа вважає, що її права порушені внаслідок скоєння кримінально караного правопорушення, то вона має право звернутися або безпосередньо до суду, або до органів, до компетенції яких належить попереднє розслідування злочину – поліції або прокуратури. Висновки цих органів також будуть піддані оцінці судом, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [7, с. 88].

Питання доступу до правосуддя з метою захисту прав людини детально та неодноразово розглянуте Конституційним Судом України. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012 зазначено, що рівність і недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статті 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 1), ратифікованих Україною, та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 2, 7).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

У науковому середовищі поширеною є думка про те, що серед різноманітних механізмів захисту та забезпечення прав і свобод людини найбільш важливим та дієвим є судова форма захисту, яка є вищою конституційною формою захисту прав і свобод людини, що забезпечується державою [8, с. 30]. Судова форма завдяки інструментарію та засобам, які вона використовує та якими наділена, є фактично можливістю встановлення істини у справах і дає змогу на основі цього правильно застосовувати норми матеріального права, правильно вирішувати справи по суті [9, с. 141].

Варто також звернути увагу, що в процесі захисту прав людини судова влада виступає як одна з гілок державної влади, від імені держави. Однак підпорядкування судової влади законодавчій та виконавчій владі виключається визнанням у якості надважливого та основного державного принципу саме першочерговості та пріоритетності прав і свобод людини. Фактично держава сама визнає обмеження у своїй свободі діяльності закріплення принципу пріоритетності прав людини.

Також держава створює умови, які спрямовані на забезпечення та непорушення шляхом створення незалежного, неупередженого, позаполітичного і позаідеологічного правосуддя. Згідно з положеннями Конституції України держава зобов'язується охороняти гідність людини у всіх сферах, чим фактично декларує непорушність принципу пріоритету прав і свобод людини. Стаття 3 Конституції містить положення: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Це формулювання цілком підтверджує тезу про те, що людина у її взаємодії з державною владою виступає не як об'єкт досягнення державою відповідних цілей, а як рівноправний партнер, який наділений можливістю захищати свої права всіма не забороненими законами засобами (стаття 55 Конституції України) і оскаржувати в суді дії чи бездіяльність органів державної влади. Відтак, закріплене конституційне право на судовий захист з юридичної точки зору є фактично гарантією щодо всіх інших прав і свобод людини.

Як судова, так законодавча і виконавча влади складають єдину систему державної влади. Продовжуючи думку, логічно було б припустити, що правозахисна діяльність тією чи іншою мірою становить важливу частину функціоналу та принципів роботи будь-якого державного органу, незалежно від поставлених йому завдань і місця у державному апараті. Варто також мати на увазі, що не тільки органи судової влади зобов'язані керуватись принципом пріоритетності забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а й загалом усі державні органи. Стосовно ж проблеми зіставлення повноважень виконавчої та судової гілок влади варто згадати думку В. Шишкіна [10, с. 20] про те, що сила виконавчої влади полягає не в тому, аби перебувати «над» судовою владою і законом, а в тому, щоб його виконувати дотримуючись загальних конституційно-правових норм.

Безпосередньою формою захисту прав людини, здійснюваного судовими органами, є процес судочинства, точніше – діяльність судів, яка здійснюється ними згідно з передбаченими законодавством процесуальними положеннями і полягає у розгляді та вирішенні конфліктів, пов'язаних з дійсним або удаваним порушенням норм цивільного, кримінального, адміністративного чи інших галузей права [11, с. 226].

Варто звернути увагу й на той факт, що в багатьох випадках на стан судового захисту прав людини в Україні, як зауважує О. Сосніна [12, с. 41], впливає цілий ряд факторів, які не пов'язані із правовим колом питань, зокрема соціальні, політичні та економічні, які суттєво видозмінюють змістове наповнення та власне ефективність захисту прав людини. Неможливо залишитись осторонь того факту, що громадяни України не завжди в змозі звернутись до суду та захистити свої права, через ряд факторів, зокрема – дорожнеча якісних послуг представників, розмір судового збору, часта зміна законодавства, а відтак можливість пропуску процесуальних строків. З даного приводу варто пригадати Резолюцію № 78(8) «Про юридичну допомогу і консультації», прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи 2 березня 1978 року [13, с. 3], в якій було вказано, що «ніхто

не може бути позбавлений у силу перешкод економічного характеру можливості судового захисту своїх прав у будь-яких судах, що є правомочними виносити рішення з цивільних, адміністративних, соціальних, господарських і податкових справ». Серед негативних факторів фактично обмеженого доступу до правосуддя можна згадати судову тяганину (засоби запобігання цьому негативному явищу запропоновано частиною III «Про спрощення судових процедур» Рекомендації № R(87)18, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 17 вересня 1987 року) [14, с. 4], недовіра до можливості справедливого вирішення справи, відсутність дієвих механізмів виконання судових рішень тощо.

Згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [15, с. 1] визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Відповідно до ст. 1 Закону судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [16, с. 1].

Висновок. Суди в Україні є основною організаційно-правовою гарантією конституційних прав людини і громадянина та важливим суб'єктом правозахисної діяльності України. Поступове трансформування судової влади та її нове позиціонування вселяє впевненість у реальність демократичних перетворень, що розпочаті. Завданням конституційного права є підтримка судової влади у здійсненні нею правозахисної діяльності для того, щоб вона нарешті зуміла перейти від оптимістичних очікувань до дієвої гарантії виборених Українським народом прав і свобод для кожного.

Поряд з тим у зв'язку з російською збройною агресією правова система постала перед безпрецедентними викликами, які потребують швидкого реагування в умовах воєнного стану, зокрема, це внесення змін до законодавства та імплементація їх на практиці. Водночас необхідно констатувати, що право кожного на судовий захист є непорушним, навіть в умовах війни. Держава зобов'язана забезпечити ці права незалежно від того, який правовий режим діє в її правовому полі: мирний чи режим воєнного стану, а вимога судового захисту конституційних прав і свобод в умовах дії воєнного стану відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України має абсолютний характер, тому тимчасове обмеження судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні на період дії цього режиму заборонено.

Список використаних джерел

1. Корнієнко П. С. Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні: монографія. Київ: Ліра-К, 2018. 348 с.
2. Скрипнюк В. О. Права людини і громадянина: конституювання та практика їх реалізації. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 562–567.
3. Федоренко В. Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні: монографія. Київ: Ліра, 2020. 138 с.
4. Пархоменко Н. М. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина: проблеми сутності та змісту. *Правова держава: Щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 130–137.
5. Омелянченко Г. Питання захисту конституційних прав людини у кримінальному судочинстві України. *Право України*. 1997. № 3.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

8. Шевчук П. І. Історичні аспекти розвитку принципу змагальності в судовому процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 1 (17).
9. Тараненко С. Механізм захисту громадянами прав і свобод під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Право України*. 1998. № 11.
10. Шишкін В. Змагальність – принцип судочинства в демократичному суспільстві. *Право України*. 1999. № 12.
11. Кравченко В. В. Конституційне право України. Київ: Атіка, 2000.
12. Сосніна О. В. До питання щодо юридичної захищеності прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали III регіональної наукової конференції*. Львів: Львівськ. держ. ун-т, 1997.
13. Резолюція № 78(8) «Про юридическую помощь и консультации», принята Комитетом Министров Совета Европы 2.03.1978. *Российская юстиция*. 1997. № 6.
14. Рекомендация № R(87)18, принята Комитетом Министров Совета Европы 17.09.1987. *Российская юстиция*. 1997. № 8.
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
16. Корнієнко П. С. Судовий захист як пріоритетна форма правозахисної діяльності в Україні. *Судова апеляція*. 2017. № 1(46). С. 13–21.

References

1. Korniienko P. S. Konstytutsiini osnovy pravozakhysnoi diialnosti v Ukraini: Monohrafiia. Kyiv: Lira-K, 2018. 348 s.
2. Skrypiuk V. O. Prava liudyny i hromadianyna: konstytuiuvannia ta praktyka yikh realizatsii. *Pravova derzhava*. 2019. Vyp. 30. S. 562–567.
3. Fedorenko V. L. Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta yikh harantuvannia y zakhyst v Ukraini: Monohrafiia. Kyiv: Lira, 2020. 138 s.
4. Parkhomenko N. M. Harantii realizatsii prav i svobod liudyny i hromadianyna: problemy sutnosti ta zmistu. *Pravova derzhava: Shchorichnyk naukovykh prats*. 2010. Vyp. 21. S. 130–137.
5. Omelianchenko H. Pytannia zakhystu konstytutsiinykh prav liudyny u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy. *Pravo Ukrainy*. 1997. № 3.
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks vid 18 bereznia 2004 roku № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 40-41, 42. St. 492.
7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI (iz zminamy ta dopovnenniamy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88.
8. Shevchuk P. I. Istorychni aspekty rozvytku pryntsyphu zmahalnosti v sudovomu protsesi. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 2000. № 1 (17).
9. Taranenko S. Mekhanizm zakhystu hromadianamy prav i svobod pid chas zdiisnennia provadzhennia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia. *Pravo Ukrainy*. 1998. № 11.
10. Shyshkin V. Zmahalnist – pryntsyph sudochynstva v demokratychnomu suspilstvi. *Pravo Ukrainy*. 1999. № 12.
11. Kravchenko V. V. Konstytutsiine pravo Ukrainy. Kyiv: Atika, 2000.
12. Sosnina O. V. Do pytannia shchodo yurydychnoi zakhyshchenosti prav liudyny. *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: Materialy III rehionalnoi naukovoї konferentsii*. Lviv: Lvisk. derzh. un-t, 1997.
13. Rezoliutsiia № 78(8) «Pro yurydycheskuiu pomoshch y konsultatsyy» pryniataia Komytetom mynystrov Soveta Evropy 2.03.1978. *Rossyiskaia yustytysia*. 1997. № 6.
14. Rekomendatsiia № R(87)18 pryniataia Komytetom mynystrov Soveta Evropy 17.09.1987. *Rossyiskaia yustytysia*. 1997. № 8.
15. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
16. Korniienko P. S. Sudovi zakhyst yak priorytetna forma pravozakhysnoi diialnosti v Ukraini. *Sudova apeliatsiia*. 2017. № 1(46). S. 13–21.

Корнієнко П. С. Судовий захист у системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні

Стаття присвячена питанням судової форми, захисту прав і свобод людини і громадянина як важливої складової правозахисної діяльності в Україні. Аналізуються положення чинного процесуального законодавства, порівнюються підходи щодо закріплення можливості звернення особи до суду для захисту прав і свобод. Досліджуються теоретичні погляди на судовий захист як частину правозахисного механізму в Укра-

їні. Особлива увага приділяється реформі правосуддя в Україні, особливостям її впровадження та впливу на можливості судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Ставляться важливі теоретичні та практичні питання реалізації правосуддя у правозахисному механізмі України.

Ключові слова: правозахисна діяльність, права і свободи людини і громадянина, судовий захист, органи судової влади, конституційна реформа правосуддя, воєнний стан.

Korniienko P. S. Judicial protection in the system of ensuring human and civil rights and freedoms in Ukraine

The article is devoted to judicial forms of protection of the rights and freedoms of man and citizen as an important part of human rights in Ukraine. The provisions of the current procedural legislation, comparing approaches to securing the possibility of recourse to court to protect the rights and freedoms are analyzed in the article. Theoretical views on judicial protection of human rights as part of the mechanism in Ukraine are also studied. Particular attention is drawn to the constitutional reform of justice in Ukraine, especially its impact on the implementation and the possibility of judicial protection of rights and freedoms of man and citizen. The important theoretical and practical issues of the right to judicial protection of human rights mechanisms in Ukraine are described.

Key words: advocacy, rights and freedoms of man and citizen, legal protection, judicial authorities, the constitutional reform of justice.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-12